

Αρχαία Ελληνική Γραμματεία. Η παιδαγωγική διάσταση της προσφοράς της

Δρ Ειρήνη Ροδοσθένους, Επιθεωρήτρια Φιλολογικών Μαθημάτων

Υπουργείο Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού και Νεολαίας Κύπρου

Η μελέτη της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας οφείλει να δίνει έμφαση στον ανθρωποκεντρικό και κοινωνιοκεντρικό προσανατολισμό της. Ο αναγνώστης μαθητής, αλλά και ο εκπαιδευτικός ή οποιοσδήποτε άλλος μελετητής κάθε ηλικίας, προσεγγίζοντας τα αρχαιοελληνικά κείμενα, έρχεται σε επαφή με τον πολιτισμό, την κοινωνία, την ιστορία, την ανθρώπινη δράση και αντίδραση της αρχαιότητας, προσλαμβάνοντας και μελετώντας, παράλληλα, διαχρονικά μηνύματα. Για τον λόγο αυτό, η επαφή με την Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία προσεγγίζεται ως μια δυναμική διαδικασία, κατά την οποία ο σημερινός σύγχρονος αναγνώστης καλείται να εξετάσει, να μελετήσει και να διερευνήσει, συμβάλλοντας στην καλλιέργεια της κριτικής του σκέψης και κατ' επέκταση στην καλύτερη ερμηνεία του κόσμου, δίνοντας, επίσης, έμφαση στην κριτική ανάγνωση των κειμένων μέσα από τη συνεξέταση εξωκειμενικών στοιχείων, που θα εστιάζουν στις ιδέες και τις θέσεις του συγγραφέα.

Στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα εργασία θα εστιάσει στη σημασία της αναβάθμισης του ρόλου του μελετητή των αρχαιοελληνικών κειμένων σε κριτικό αναγνώστη ως προς μίαν άλλη διάσταση της προσφοράς τους, την παιδαγωγική. Θα επιχειρηθεί να φωτισθούν μέσα από τα αρχαιοελληνικά κείμενα παιδαγωγικές αρχές και θα διερευνηθεί πώς αυτές συνομιλούν με παιδαγωγικές αρχές που προτάθηκαν στο πέρασμα των αιώνων μέχρι και τη σύγχρονη εποχή. Τέλος, θα γίνει προσπάθεια να παρουσιαστούν διδακτικοί τρόποι στο μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών από την ηλικία της δημοτικής μέχρι και το τέλος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, στηριζόμενη στις θέσεις των αρχαίων και σύγχρονων συγγραφέων - παιδαγωγών.

1.

Η μελέτη και η διδασκαλία των αρχαιοελληνικών κειμένων αποτελεί μια σημαντική παιδευτική διαδικασία για μαθητές/τριες και εκπαιδευτικούς, εμπλέκοντας ενεργά τους μελετητές στη γνώση του κόσμου που αυτά προσφέρουν, παρέχοντάς τους τη δυνατότητα να διατυπώνουν συμπεράσματα για την ερμηνεία της πραγματικότητας μέσα από την ενεργοποίηση των ανώτερων γνωστικών τους λειτουργιών (Ματσαγγούρας, 2011). Με τον τρόπο αυτό ενισχύεται η κριτική σκέψη των ενασχολουμένων με τα αρχαιοελληνικά κείμενα και εξασφαλίζονται οι συνθήκες για την ενεργοποίηση των πνευματικών τους δεξιοτήτων. Υπό αυτό το πρίσμα, οι εκπαιδευτικοί – παιδαγωγοί είναι δυνατόν να ενδυναμωθούν και σε ένα επιπρόσθετο ισχυρό σημείο για τον ρόλο τους, με την αξιοποίηση όλων εκείνων των στοιχείων που θα προκαλέσουν γόνιμο προβληματισμό και θα ενισχύσουν την παιδαγωγική τους επάρκεια.

Ο Πλάτων ασχολείται ιδιαίτερα με το θέμα της παιδείας, η οποία δεν μπορεί να έχει ως σκοπό απλώς την εξασφάλιση της ζωής, αλλά την έξαρση προς την τελειότητα, την ανάταση της ψυχής προς το Ὑψιστο Αγαθό (*Πολιτεία*, 518 b-d), μέσω της «περιαγωγής» της ψυχής, η οποία δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς σωστό παιδαγωγό, ο οποίος θα είναι «ἐγκύμων τὴν ψυχὴν .. ἐκ νέου», να έχει γονιμοποιηθεί ψυχικά (*Συμπόσιον*, 209 b-c), αλλά και να πλησιάζει τον νέο άνθρωπο «ἀπτόμενος γὰρ τοῦ καλοῦ καὶ ὁμιλῶν αὐτῷ», να κινείται ως πρότυπο ήθους. Από την άλλη, ο Πλάτων θα ήθελε η εκπαίδευση να αρχίζει ακόμη πριν από τη γέννηση και εισηγείται συγκεκριμένες ασκήσεις στις εγκύους και ζητά όπως τα παιδιά δοκιμάζονται ως προς τη δύναμη του χαρακτήρα τους (*Νόμοι*, 413 c-d-) και όχι ως προς την ικανότητά τους για αφομοίωση πληροφοριών, αλλά και προτάσσει στο παιδευτικό του πρόγραμμα το παιχνίδι: «Μὴ βία, ὦ ἄριστε, ἀλλὰ παίζων τοὺς παῖδας τρέφε» (*Νόμοι*, 7^ο Βιβλίο).

Τα πιο πάνω είναι μόνο ελάχιστα, αλλά σημαντικά ψήγματα σε σχέση με την παιδαγωγική που θα μπορούσε να αποκομίσει ο ενασχολούμενος με τα αρχαιοελληνικά κείμενα.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η υιοθέτηση μιας ερμηνευτικής πρακτικής κατά τη μελέτη του αρχαιοελληνικού κειμένου, η οποία θα φωτίσει θέσεις των αρχαίων συγγραφέων σε θέματα παιδαγωγικής, θα μελετήσει τις συγκλίσεις με παιδαγωγικές αρχές που προτάθηκαν από παιδαγωγούς διαχρονικά μέχρι και τη σύγχρονη εποχή, και θα προτείνει στους εκπαιδευτικούς να γνωρίσουν και να υιοθετήσουν διδακτικούς παιδαγωγικά τρόπους που θα τους επιτρέπουν ολιστικά να αξιοποιήσουν τα αρχαιοελληνικά κείμενα.

Όπως ο Βασιλαράκης (1997:32) σημειώνει για τους εκπαιδευτικούς: «[...] δεν είσαι μόνος σου με τα παιδιά και το κείμενο που θα διδάξεις [...]. Κι εσύ και τα παιδιά προϋπάρχετε του χώρου επικοινωνίας που είναι η τάξη, του χώρου της σελίδας που είναι το κείμενο. Προϋπάρχετε ως υποκείμενα ενός διαλόγου με το περιβάλλον της οικογένειας, των φίλων, του χωριού, της πόλης, της γλωσσικής κοινότητας, της ιστορίας, του πολιτισμικού χωροχρόνου [...]».

2.

Στην ερμηνευτική προσέγγιση του αρχαίου κόσμου μπορεί να βοηθήσει και η αξιοποίηση της λογοτεχνικής θεωρίας, ανοίγοντας νέους ερμηνευτικούς δρόμους και δίνοντας την ευκαιρία στους αναγνώστες να εξοικειωθούν με κριτήρια συγκριτικής ανάγνωσης αρχαιοελληνικών και σύγχρονων κειμένων. Η θεωρία της λογοτεχνίας ανοίγει νέες προοπτικές με περισσότερους τρόπους ανάγνωσης των κλασικών κειμένων, παρέχοντας μια ανανέωση στην παραδοσιακή κριτική (Culler, 2000: 65). Ενώ, ταυτόχρονα, οι αξίες και οι εμπειρίες του κριτικού αναγνώστη δεν είναι αναγκαίο να ταυτίζονται με αυτές που προβάλλονται στα αναγνώσματα. Αντίθετα, περισσότερο ωφέλιμος θα αποβεί ο διάλογος δύο ή/και περισσότερων διαφορετικών φωνών που θα επιτρέψει την καλλιέργεια της προσωπικής ανάγνωσης και εμπειρίας.

Οι κυριότερες κατευθύνσεις της αναγνωστικής αυτής θεωρίας είναι δύο, η πρώτη είναι η αισθητική της πρόσληψης του H.R. Jauss και η δεύτερη η θεωρία της αναγνωστικής ανταπόκρισης του W. Iser.

Βασική υπόθεση εργασίας του Jauss ήταν η «ανασυγκρότηση του ορίζοντα προσδοκιών μιας δεδομένης αναγνωστικής κοινότητας και η περιγραφή των μεταβολών του ορίζοντα της κατανόησης και της ερμηνείας κατά την εργασία του ιστορικού αναγνώστη» (Jauss, 1995: 12). Ο ίδιος υποστήριζε ότι η κατανόηση ενός λογοτεχνικού έργου από τον πρώτο αναγνώστη του διατηρείται, εμπλουτίζεται και μεταβάλλεται από τις διαφορετικές αντιλήψεις που επικρατούν από γενιά σε γενιά (Jauss, 1970: 20). Σύμφωνα με την αισθητική της πρόσληψης, η ερμηνεία οφείλει να εξυπηρετεί τρεις στόχους: την *κατανόηση*, την *εξήγηση* και την *εφαρμογή*. Ειδικότερα, η *κατανόηση* βασίζεται στη διερεύνηση των αναγνωστικών προσλήψεων και των διαφορών τους, αλλά και στον εντοπισμό της περιοχής που δημιουργεί η συγχώνευση των οριζόντων του κειμένου και των αναγνωστών. Η έννοια της *εξήγησης* στηρίζεται στις ενδοκειμενικές σχέσεις, που μπορούν να επιφέρουν και μια αλλαγή ορίζοντα. Τέλος, η *εφαρμογή* συνδέεται με την ενίσχυση του δεσμού της αναγνωστικής εμπειρίας με την πραγματική κοινωνική και ιστορική εμπειρία των αναγνωστών (Φρυδάκη, 2003: 164-165).

Ο Iser, με τη σειρά του, έδωσε έμφαση στην ανταπόκριση του αναγνώστη-ερμηνευτή απέναντι στο λογοτεχνικό κείμενο (Holub, 2004: 146), υποστηρίζοντας ότι η ατομική συνείδηση είναι ενεργητική και γι' αυτό ο αναγνώστης δεν ανακαλύπτει το νόημα αλλά το παράγει μέσω της προβολής της (Φρυδάκη, 2003: 166). Το λογοτεχνικό κείμενο αναγνωρίζεται όχι πλέον ως αὐτάρκες, αλλά με κενά απροσδιοριστίας τα οποία καλείται να συμπληρώσει ο αναγνώστης (Iser, 1976: 312). Σύμφωνα με τη θεωρία του Iser, η διαδικασία της ανάγνωσης ενός κειμένου διέρχεται από τέσσερα επίπεδα. Το πρώτο λέγεται *πρόσληψη* και βασίζεται στην πρώτη αντίληψη που αποκτά ο αναγνώστης για το κείμενο στο επίπεδο του ασυνείδητου. Το δεύτερο επίπεδο αναφέρεται στην *ερμηνεία* και συνδέεται με την πλήρωση των κενών απροσδιοριστίας του κειμένου μέσω των φανταστικών προβολών του αναγνώστη. Το τρίτο επίπεδο στηρίζεται στο *ρεπερτόριο*, δηλαδή στο σύνολο των συμβάσεων του κειμένου. Πρόκειται για τις «στρατηγικές» που «περιλαμβάνουν την εγγενή δομή του κειμένου και τις πράξεις κατανόησης που πυροδοτεί η δομή αυτή στον αναγνώστη» (Holub, 2004: 151-153). Τέλος, το τέταρτο επίπεδο αναφέρεται στην *κατανόηση* και την αφυπνισμένη συνείδηση του αναγνώστη, ο οποίος μπορεί πλέον να ενεργήσει κοινωνικά και πολιτικά (Φρυδάκη, 2003).

Η μεθοδολογία της διδασκαλίας συνδέεται άμεσα ως εφαρμογή με τις θεωρίες της Αγωγής και της Εκπαίδευσης, στην οποία αντανακλώνται οι ευρύτεροι κοινωνικοί προσανατολισμοί και οι κατακτήσεις του πολιτισμού. Έτσι, σήμερα, δεν είναι δυνατόν να προσεγγίσουμε και να αναδείξουμε τις διδακτικές μεθόδους, χωρίς να λάβουμε υπόψη μας τις ανάγκες που έφερε στο προσκήνιο και τις κατευθύνσεις που διαμόρφωσε στον εκπαιδευτικό χώρο.

Η Αρχαία Ελληνική Γραμματεία αποτελεί πηγή πνευματικού πλούτου, θησαυρό σοφίας και ανεξάντλητων διδαγμάτων διαχρονικά. Με δεδομένη την παραδοχή αυτή, θελήσαμε να διερευνήσουμε ακόμη μια πτυχή της πολυδιάστατης προσφοράς των αρχαίων κειμένων, που είναι η παιδαγωγική διάσταση.

Βιβλιογραφία

- Culler, J. (2000). *Λογοτεχνική θεωρία. Μια συνοπτική εισαγωγή*. Μετάφραση: Κ. Διαμαντάκου. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Gadamer, H. G. (1992). *Truth and Method*. London: Sheed & Ward.
- Holub, R. C. (2004). *Θεωρία της Πρόσληψης: Μια κριτική εισαγωγή*. Μετάφραση: Κ. Τσακοπούλου. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Iser, W. (1976). *L'acte de lecture. Théorie de l'effet esthétique*. Hayen: Maedaga.
- Iser, W. (1991). Ανθρωπολογική απολογία της λογοτεχνίας. *Λόγου χάριν*, 2, 3-24.
- Jäger, G. (1987). *Εισαγωγή στην Κλασική Φιλολογία*. Μετάφραση: Δαν. Ιακώβ – Μ. Πεχλιβάνος. Αθήνα: Παπαδήμα.
- Jauss, H.R. (1995). *Η θεωρία της πρόσληψης*. Εισαγωγή, Μετάφραση, Επίμετρο: Μ. Πεχλιβάνος. Αθήνα: Εστία.
- Ricoeur, P. (1990). Το έργο της ερμηνευτικής: η προέλευσή της από τον Schleiermacher και τον Dilthey. Στο: Π. Ρικέρ (Επιμ.). *Δοκίμια Ερμηνευτική, Εισαγωγή-Μτφρ: Α. Μουρίκη*, Αθήνα: Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, 159-182.
- Βακαλούδη, Α. (2012). *Μέθοδοι Διδακτικής και Αξιολόγησης στο σύγχρονο σχολείο*. Θεσσαλονίκη: Αντ. Σταμούλη.
- Βαρμάζης, Ν. (1999). Διδακτική των Αρχαίων Ελληνικών. Από την παράδοση στην ανανέωση της διδακτικής μεθόδου. Αθήνα: Πατάκης.
- Βασιλαράκης, Ι.Ν. (1997). Πριν και γύρω από το κείμενο. Όροι προσδιοριστικοί κάποιων σύγχρονων προσεγγίσεων της Λογοτεχνίας μέσα στην τάξη. *Εντευκτήριο*, 26, 67-81.
- Βερτσέτης, Α. (2003). *Διδακτική της Αρχαίας Γραμματείας. Τόμος Α'*. Αθήνα: αυτοέκδοση.
- Ήγκλετον, Τ. (1996). *Εισαγωγή στη θεωρία της Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Οδυσσεάς.
- Κονδύλη, Μ. (1999). Σημειωτική διαδικασία και ανθρώπινη πρακτική: μερικά διδάγματα για (και από) τη γλωσσολογία. Στο: Δ. Κατή, Μ. Κονδύλη, Κ. Νικηφορίδου (Επιμ.), *Γλώσσα και νόηση*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Κουτσογιάννης, Δ. & Αλεξίου, Μ. (2012). Μελέτη για τον σχεδιασμό, την ανάπτυξη και την εφαρμογή σεναρίων και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων για τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Μαρωνίτης, Δ.Ν. (1999). *Η ποίηση του Γιώργου Σεφέρη. Μελέτες και Μαθήματα*. Αθήνα: Ερμής.
- Ματσαγγούρας, Η. (2011). *Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας. Ι. Θεωρία της Διδασκαλίας, ΙΙ. Στρατηγικές Διδασκαλίας*. Ενιαίο. Αθήνα: Gutenberg.
- Ματσαγγούρας, Η. (2007). Κριτικός γραμματισμός στη λογοτεχνία: Πίσω από τις λέξεις, πέρα από τις ιδέες. Στο Η. Ματσαγγούρας (Επιμ.) *Σχολικός Γραμματισμός: Λειτουργικός, κριτικός, επιστημονικός*. Αθήνα: Γρηγόρης, σσ. 153-192.
- Πολίτου-Μαρμαρινού, Ε. (1990). Σύγκριση: ένας γόνιμος τρόπος διδασκαλίας της Λογοτεχνίας στο Λύκειο. *Νέα Παιδεία*, 53, 118-124.
- Πόλκας, Λ. (χ.χ.). *Απορίες και προτάσεις για την εξέταση της μετάφρασης και το "αδίδακτο κείμενο" στο λύκειο*. Διαθέσιμο στο: <http://www.greek->

language.gr/greekLang/ancient_greek/education/translation/support_theory/page_002.html (τελευταία πρόσβαση: 2/9/2019)

- Σπανός, Γ.Ι. (1997). Η αισθητική της πρόσληψης στη διδασκαλία της λογοτεχνίας: Θεωρία και Πράξη. Στο Η. Βουλγαράκης & Γ. Ζιάκας (Επιμ.) Πορευθέντες, Χαριστήριος τόμος προς τιμήν του Αρχιεπισκόπου Αλβανίας Αναστασίου Γιαννουλάτου. Αθήνα: Αρμός, σσ. 441-451.
- Τουλούμης, Κ. (2014). *Κριτικός γραμματισμός και διδασκαλία της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας από το πρωτότυπο: εμπειρίες από το Πρότυπο Πειραματικό Γυμνάσιο του Πανεπιστημίου Μακεδονίας*. Στα Πρακτικά του 1^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου ΠΠΣ Α/θμιας και Β/θμιας Εκπαίδευσης, Θεσσαλονίκη, σσ. 453-459.
- Τσάφος, Β. (2004). *Η διδασκαλία της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας και Γλώσσας. Για μια εναλλακτική μαθητεία στον αρχαίο κόσμο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Υπουργείο Παιδείας, Πολιτισμού, Αθλητισμού και Νεολαίας Κύπρου (2019). *Γενικές οδηγίες για τα προτεινόμενα κείμενα Αρχαίας Ελληνικής Θεματογραφίας Γ' Λυκείου*. Διαθέσιμο στο: <http://archm.schools.ac.cy/index.php/el/contact-us> (τελευταία πρόσβαση: 10/09/2019)